

Взаємодія сучасних комунікаційних систем

УДК 070:347.471.7

А. А. Бойко

МАС-МЕДІА ЦЕРКОВ І РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПРАВОВОМУ ПОЛІ УКРАЇНИ

Задекларований Українською державою курс на демократизм і лібералізацію відносин у галузі релігії характеризується певним поступом, який можна простежити по розвитку засобів масової комунікації церков і релігійних організацій. Так, якщо до 1917 р. в Україні виходило 112 періодичних видань православної церкви (даних у науковій літературі стосовно інших конфесій ми не зустрічали), а в радянські часи існувало лише одне періодичне релігійне видання, що належало православної церкві – «Вестник Московського патріархата», то сьогодні можна говорити про своєрідний ренесанс (сподіваємося, ранній) релігійних ЗМІ в нашій державі.

За даними Держкомітету України у справах релігій, за станом на 01.01.2005 р. в Україні було зареєстровано загалом 353 періодичних друкованих видання церков і релігійних організацій. З них Українська православна церква Московського патріархату видає 106 газет і журналів, Українська православна церква Київського патріархату – 31, Українська автокефальна православна церква – 7, Українська греко-католицька церква – 25, Римо-католицька – 13, Всеукраїнський союз об'єднаних євангельських християн-баптистів – 18, Церква повного Євангелія та інші харизматичні організації – 39, іудейські громади – 23, адвентисти – 8, мусульманські громади – 5, лютерани – 3 та ін. [11]. До засобів масової комунікації слід віднести також численні радіо- і телепрограми, документальні фільми, книжки, брошури, буклети, листки. Більшість з цих видань коштує символічні суми, деякі розповсюджуються безкоштовно. Так шляхи до віри нашим громадянам відкриті.

Переважна більшість періодики й іншої друкованої продукції, що розповсюджується в Україні, належить Православної церкві Московського патріархату. Слід відзначити, що ця церква проводить дуже активну місіонерську політику в нашій державі. Прикладом її характеру і концептуальної спрямованості може бути останній захід – II Міжнародна православна виставка «Свя-

то Покрова», яка відбувалася в Києво-Печерській лаврі 14 – 18 жовтня 2005 р. На виставці було представлено більше 400 найменувань книжкової продукції, що побачила світ у 2000 – 2005 рр., і майже 100 найменувань періодики. Крім традиційної богослужбової літератури – різних видань Біблії, молитовників, євангелій, праць з історії церкви, був представлений великий масив православної публіцистики. Як позитивний можна розцінювати той факт, що з минулого повернулися до читача праці філософів і публіцистів кінця XIX – початку XX ст. О. Покровського, П. Троїцького, М. Скабаллановича, А. Булгакова та інших професорів Московської, Санкт-Петербурзької, Казанської духовних академій. Поновлюють знайомство читачької аудиторії з релігійно-філософською спадщиною київські видавництва «Дух і літера» та «Пролог». Експонувалися друковані праці сучасних православних публіцистів, серед яких можна відзначити праці Андрія Кураєва – представника духівництва і старшого наукового співробітника Московського університету.

Уся ця книжкова продукція видана російською мовою, переважна більшість її присвячена історичним подіям Росії, центральними постатями яких є члени імператорської родини Романових або герої війни та апологети Російської імперії. Концепція прославлення російських імперських ідей простежувалась і в деяких документально-художніх фільмах, представлених на фестивалі «Покров», що проходив у той же час у Києві. Варто відзначити, що ще більш чітко і відверто вказана концепція виявляється в майже всіх періодичних виданнях, які були представлені на виставці і розповсюджуються в церквах Московського патріархату в Україні.

Виставка «Свято Покрова» стала однією з ланок місіонерської роботи, яку проводять керівництво Церкви Московського патріархату й офіційні кола Російської Федерації. У 2001 – 2005 рр. їх увага була сфокусована на засобах масової інформації. Завдяки їх зусиллям у РФ створена велика за обсягом і розгалужена система церковних газет, журналів, теле- і радіопередач. Про серйозне ставлення уряду Росії до церкви свідчить Перший міжнародний фестиваль православних ЗМІ, який відбувся 15 – 18 листопада 2004 р. у Москві. У його роботі, крім представників церкви, взяли участь депутати Державної Думи, викладачі факультету журналістики Московського університету, журналісти, публіцисти, письменники. У доповідях усі виступаючі відзначали факт зростання впливу церковних ЗМІ на суспільні процеси та їх роль у формуванні світогляду особистості.

Церква Московського патріархату, як уже було сказано, є засновником 106 газет і журналів в Україні. Ці періодичні видання зареєстровані в нашій державі, видавнича діяльність мусить здійснюватися згідно із законодавством України за Конституцією України. Практично всі вказані газети і журнали

zareєстровані як релігійні, відповідно, мають дотримуватися задекларованої концепції – виконувати місіонерську і просвітницьку діяльність, пропагувати основи своєї віри, висвітлювати добродійність тощо. Проте спасати від гріха і прищеплювати суспільству прості, але так важко здійсненні в повсякденному житті істини Христа виявляється для деяких редакційних колективів і авторів цих ЗМІ не є таким захоплюючим і цікавим, як брати участь у політичному житті: агітувати за того чи іншого кандидата (все одно куди – у мерію, Верховну Раду, на пост Президента держави), просувати чиїсь концепції та ідеї, створювати за усіма правилами пропаганди імідж певного політичного діяча, який нібито має особливі заслуги перед православ'ям – і подавати негативні характеристики їх опонентів.

Про тематичні і концептуальні особливості преси УПЦ МП під час президентських виборів-2004 писали вже не раз у науковій літературі [5, 6, 10, 12, 13] та у публіцистиці [1, 2, 4, 9, 14]. Узагальнено можна констатувати, що періодичні видання УПЦ МП займалися відвертою агітацією за кандидата в президенти України В. Януковича. Обмежимося лише двома цитатами, які красномовно свідчать про ЗМІ, що видаються під егідою церкви Московського патріархату: «У храмах розповсюджувались календарі і листки на підтримку саме цього кандидата. І навіть у день виборів 21 листопада у храмах служилися молебни про перемогу не просто раба Божия Віктора... а саме Віктора Януковича... Була навіть складена спеціальна молитва зі згадкою цього імені...», – ця інформація опублікована на шпальтах газети, що видається за благословення митрополита УПЦ МП («Начало», 2004, № 12). Тобто публікується своєрідний звіт про порушення чинного законодавства України – про те, що в день виборів у всіх храмах УПЦ МП відбувалася пропагандистська акція. Характерно, що автором цієї статті є відомий церковний публіцист Андрій Кураєв, старший науковий співробітник Московського університету, громадянин Росії, який чомусь переймається президентськими виборами в Україні. Хоча в законодавстві України чітко прописано, що суб'єктами виборчого права можуть бути лише громадяни нашої держави й агітація може проводитися лише громадянами України. Закон передбачає і кримінальну відповідальність за проведення агітації в день виборів. І закони ці писані також і для УПЦ МП, як, між іншим, і для інших організацій та осіб.

Ще один приклад – інтерв'ю з російським політологом Кирилом Фроловим, оприлюднене на шпальтах православної газети «Русичи» (м. Севастополь). Мотивація візиту К. Фролова в Україну висловлена вже в перших рядках публікації: «Якщо сюди приїздить Жириновський і відверто заявляє про підтримку Януковича, то чому не можу цього зробити я?» («Русичи». 2004, № 6). А тому, що згідно з українським законодавством особам інозем-

них держав заборонено брати участь в агітації на користь будь-якого кандидата. У цьому ж інтерв'ю політолог викладає свої погляди на політичну ситуацію в Україні, закладаючи основи міжконфесійного і міжнаціонального конфлікту між росіянами і татарами в Криму, наголошуючи на уявному розколі сходу і заходу України, відверто насміхаючись над українською національною ідеєю. У цій статті висловлена ідея про двомовну Україну, яка стоятиме на позиціях традиційного православ'я, про країну з подвійним громадянством. У публікації подаються поради, як ліквідувати в Україні Київський патріархат, закладаються основи міжнаціонального та міжконфесійного конфлікту: «Після того, як Ющенко прийде до влади, він буде змушений платити за підтримку кримським татарам і віддати півострів силам, що виступають за створення татарської автономії» («Русичи». 2004, № 6). Безапеляційні висновки, зроблені на підставі міфічних даних, подаються в газеті як істина, яка не потребує доказів. Певно, що аудиторія, котра звикла довіряти церкві, і, відповідно, церковним ЗМІ, сприймає надану інформацію, формує, базуючись на ній, власну думку, яка в контексті передвибірної боротьби неодмінно має привести до цілком визначених дій. Можна було б віднести виступ К. Фролова до суто особистої думки і довго говорити про свободу слова, але ж свобода слова і пропаганда релігійних і національних конфліктів – різні речі. І не варто думати, що професійний «п'ярик» не розуміє цього.

Проте виникає цілком закономірне питання: чому російські політики підтримали саме кандидатуру В. Януковича? А тому, що їхні геополітичні інтереси збіглися. Але чому Православна церква Московського патріархату, яка відокремлена від політичних процесів у нашій державі, взяла таку активну участь в агітації, чому газети і журнали, задекларовані як церковні, проводили і продовжують вести відверту політичну боротьбу? Участь вказаної релігійної організації у виборах–2004 України – не лише епізод, а цілеспрямована політика, в якій провідну роль відіграють ЗМК.

У 2003 – 2005 рр. у пресі Православної церкви МП домінантною виявилась ідея возз'єднання України, Росії та Білорусії. На шпальтах журналу «Спасите наши души» була опублікована стаття єпископа Тульчинського і Брацлавського Іполита «Треба змінити те, з чим неможливо примиритися». Змирися, на думку цього автора, неможливо з незалежністю нашої держави і навіть з тим, що вона називається Україною, а не Малоросією, бо саме цю назву і вживають автори «Русичів», «Спасите наши души» і багатьох інших періодичних видань УПЦ МП. Під виглядом міжконфесійної полеміки з Ватиканом єпископ Іполит наголошує: «Єднання Великої, Малої і Білої Русі... необхідно для того, щоб здійснити історичне призначення Русі...» У чому ж воно? Та виявляється, все в тому ж – в «об'єднанні»: «Можливим і дієвим є

саме... інтеграційні, «імперські» ідеї і засоби. Саме на них ми і мусимо орієнтуватися, саме їх ми маємо використовувати» («Спасите наши души». 2005, № 2).

У цьому ж аспекті заслуговує на увагу і нове періодичне видання, що анонсується в засобах масової інформації УПЦ МП. Це щотижневик «Русская правда». Передплачувати його закликають тих, «кому не байдужа доля єдиної батьківщини... Київської Русі, Руського царства, Російської імперії, Союзу РСР» («Спасите наши души», 2005, № 6). Таким чином, всупереч історичній правді, спадкоємцем Київської Русі виголошується Радянський Союз, і ця думка нібито «освячується» періодичним виданням, яке на першій шпальті завжди має гасло «Публікується за благословення...», і назване ім'я церковного чина – владики, митрополита та ін.

Некритично мислячі читачі в комунікаційному процесі часто сприймають церковне періодичне видання як своєрідну ланку між собою і Богом, таким чином засвоюючи майже всі ідеї, що пропонуються на шпальтах газети або журналу. Саме тому віруючі читачі вказаних ЗМК є найбільш вразливою аудиторією для дій пропаганди й агітації.

Проаналізувавши періодику, що виходить у світ під егідою УПЦ МП, можна дійти висновку, що так звана імперська ідея «реалізується» у ЗМІ двома напрямками – історичним і політичним. Перший з них передбачає публікацію статей, в яких прославляється царська влада загалом, нарисів, присвячених окремим представникам імператорської родини та їх діянням на благо Російської держави і Православної Церкви. Другий напрямок представляють статті на сучасну суспільно-політичну тематику, де пропагуються ідеї історичної, містичної й політичної єдності України з Росією та Білоруссю, проводиться агітація за федеративний устрій України, здійснюється критика щодо процесів українізації тощо. Для аргументації наших висновків можна звернутися до низки публікацій на шпальтах деяких православних періодичних видань. Зокрема, до статей А. Колеснікова «Какой язык до Киева доведет» («Мир». 2005, № 3), Т. Запорожської «Какой власти следует покоряться?» («Мир». 2005, № 3), О. Богатирьова «Холодно и неуютно в новом стойле» («Мир». 2005, № 7), «Возможна ли федерализация Украины» («Мир». 2005, № 10), «Необходимость царской власти», «Драгоценные камни для царской короны», М. Дунаева «Почему самодержавие лучше демократии» («Спасите наши души». 2005, № 4), «У Бога – соборность, у Сатаны – екуменизм» («Спасите наши души». 2005, № 1) та ін. Загальну концепцію цих публікацій можна висловити цитатою з передової статті однієї з газет: «Влада, яку нам зараз нав'язують, дана не від Бога...І ми мусимо зараз захищати Віру і Вітчизну» («Мир». 2005, № 3).

У контексті пропаганди імперських ідей проводиться боротьба з Українською православною церквою Київського патріархату й Українською греко-

католицькою церквою, з поширенням католицизму та інших релігійних течій тощо. Політичні ідеї тісно переплетені з православними гаслами, істинами Христа прикривають геополітичні імперські інтереси сусідньої держави.

Самостійна Україна, навіть за бажання окремих церковників, не може входити до складу будь-якої імперії. Проте в деяких представників УПЦ МП залишається ілюзія: те, що не можливо змінити в законодавчому полі, так би мовити «батогом», можна вирішити «пряником» – пропагандистськими статтями, агітками, проповідями з амвону, де виголошуються протидержавні антиукраїнські ідеї. Головними темами таких публікацій є випадки проти української мови, європейської орієнтації України, демократичних цінностей, вступу нашої держави в блок НАТО та ін. Важко повірити, що такою агітацією будь-яка церква укріпила б свій моральний авторитет у суспільстві. Прикро, що від Церкви, котра покликана проповідувати вічні істини, якась сила вимагала пропаганди миттєвих ідейок, але це справа етики. Значно небезпечнішим уявляється нам той факт, що вказані засоби масової інформації відверто нехтують законодавством України. Такими публікаціями порушується ст. 46 Закону України «Про інформацію»: «Інформація не може бути використана для закликів до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання расової, національної, релігійної ворожнечі...» [8, с. 232].

Певно, можна припустити, що окремі священники або члени редакційних колективів УПЦ МП висловлюють у пресі свої особисті думки щодо політичного процесу в державі. Але їх думки повністю збігаються з ідеями, неодноразово висловлюваними в мас-медіа депутатами Державної думи РФ – від В. Жириновського до К. Затуліна. Останній, до речі, поєднує депутатство з посадою директора Інституту країн СНД. І йому, згідно з його виступом на шпальтах «Литературной газеты», конче потрібно зберегти якщо не державну, то принаймні церковну єдність України і Росії [3].

На безпосередній зв'язок офіційних кіл УПЦ МП з державними колами Росії, які використовують церкву як «коліщатко і гвинтик» у роботі великої ідеологічної машини, вказує і професор А. Колодний: «У своїй діяльності церква керується російським законодавством, укладаючи при цьому низку договорів про співпрацю з російськими міністерствами... Власне, сама російська влада сформувала МП як церковну імперію. В зміні назви церкви з «російської» на «русскую», що відбулася з ініціативи Й. В. Сталіна, також проглядається її чітка імперська природа» [7, с. 89].

Незважаючи на відродження популярності релігії, яке можна спостерігати сьогодні в нашому суспільстві, засоби масової інформації церков і релігійних організацій знаходяться в свідомості багатьох можновладців на маргінесах, і

їхня роль сприймається як декоративна. Нерозуміння впливовості релігії як засобу формування суспільної думки – і, відповідно, ЗМК, що належать церквам, – збереглося і до сьогоднішнього дня. Користуючись тим, що популярними в нас є кілька десятків справді масових газет, на періодичні видання, які виходять під егідою Української православної церкви Московського патріархату, не звертають потрібної уваги науковці, публіцисти, владні органи. І як результат – у державі функціонує немалий і вельми впливовий сегмент періодичних видань, в яких чітко й однозначно проводиться антиукраїнська політика. Наведені нами приклади непоодинокі – концепція більшості періодичних видань, радіо- і телепрограм, Інтернет-сайтів УПЦ МП відповідає вищевикладеному.

Певна річ, його можна кваліфікувати як наступ на свободу слова. Дійсно, журналісти, за всім відомим образним висловом, мають бути охоронцями демократії, але аж ніяк не «сторожовими собаками» УПЦ МП.

1. Бессмертный И. Паразиты сознания // Славянская инициатива. 2005. № 8. 2. Бродецкий О. Про Президента, Україну і московського попа // 2000. 2005, лютий. 3. Затулин К. Об «особых отношениях» к «новым рубежам» // Литературная газета. 2005. № 5 (6008). 4. Ісиченко І. Церковна криза і пошук ідентичності // Дзеркало тижня. 2004. № 2(477). 5. Климов В. Церква в політичних реаліях України // Релігійна панорама. 2004. № 11. 6. Колодний А. Християнські конфесії в контексті помаранчевої революції в Україні // Релігійна панорама. 2005. № 3. 7. Колодний А. Православній Україні – помісну церкву // Релігійна панорама. 2005. № 4. 8. Основні чинні кодекси і закони України / Уклад. Ю.Єлісєвєнко. 2-ге вид. К., 2003. 9. Сятиня М., Реєнт О., Лисенко О. Влада і церква в Україні: обрії майбутнього // Україна молода. 2005. № 85 (2696). 10. Филипович Л., Саган О. Релігійна ситуація в Україні: стан і головні проблеми першого півріччя 2004 р. // Людина і світ. 2004. № 9. 11. Церкви і релігійні організації в Україні // Релігійна панорама. 2005. № 1. 12. Церква і політика: від президентських виборів 2004 року до парламентських виборів 2006 року // Матеріали Круглого столу (17 – 18 лютого 2005 р.) / Упоряд. А. Колодний та Л. Филипович. К., 2005. 13. Церкви на старті президентської кампанії // Людина і світ. 2004. № 9. 14. Щоткіна К. Мандат небесний – 2 // Дзеркало тижня. 2004, № 47 (522).

УДК 070

О. М. Гриценко

МАС-МЕДІА В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.

Бурхливий розвиток інформаційних технологій в останні десятиріччя привів не тільки до появи та широкого розповсюдження нових електронних ЗМК, але й до розширення функцій *традиційних мас-медіа* (друковані видання, аудіо- й відео продукція, радіомовлення та телебачення). Завдяки цьо-